

nenasilje počinje
sa mnom

radionice za rad s djecom i mladima

RUGANJE
OSUETA
DIALOG
IZBOR
MAGAROST
MAGAROST

radionice za rad s djecom i mladima

NENASILJE POČINJE SA MNOM

radionice za rad s djecom i mladima

Suradnici na projektu: Udruga romskog prijateljstva Luna
Medijacijski centar "MSvijet"
Centar za kulturu Belog Manastira

Urednik: Igor Đorđević

Autori: Nena Arvaj
Sonja Kersten
Danijela Taslidžić Herman

Lektura: Daliborka Pavošević

Dizajn i grafičko oblikovanje: Studio HS internet d.o.o., Osijek

Kontakt: medijacija@medijacija.net

Projekt financijski podržalo: Ministarstvo socijalne politike i mladih

Projekt provode:

Udruga
romskog
prijateljstva
Luna

Medijacijski
centar
MSvijet

Centar za
kulturu
Belog Manastira

Projekt financira:

Ministarstvo socijalne politike
i mladih

Sadržaj

Predgovor	4
O programu	7
O metodologiji.....	11
 RADIONICA 1.	
Identitet.....	13
 RADIONICA 2.	
Predrasude i stereotipi	17
 RADIONICA 3.	
Sukob	22
 RADIONICA 4.	
Nenasilno rješavanje sukoba	28
 RADIONICA 5.	
Osjećaji i potrebe.....	33
 RADIONICA 6.	
Nenasilno djelovanje – doprinos nenasilju u školi i razredu.....	38
 Dramski odgoj i dramska pedagogija u školi.....	43
 Bibliografija.....	46

Zbog čega nenasilje počinje sa mnom?

Jedan od velikana nenasilnog djelovanja Martin Luther King Jr. izjavio je : „**Postoji jedna neobična stvar oko nenasilja – nitko nije poražen, a svi sudjeluju u pobjedi .“** Učiti o nenasilju, djelovati nenasilno i podučavati druge o nenasilju u današnjem društvu ne čini se tako jednostavnim zadatkom. Ipak, vrijednosti koje stoje iza tog pojma želimo i trebamo njegovati, osobito u odnosu prema najosjetljivijim članovima zajednice, djeci i mladima. Obrasce ponašanja – nasilne i nenasilne – stječemo postepeno izborima u različitim životnim situacijama, posebno situacijama sukoba. Djeca ih uče, mijenjaju/prilagođavaju i stječu tijekom odrastanja sve dok vremenom ne postanu njihov dio osobnosti. Nama kao edukatorima iz područja nenasilja ključne su riječi učenje i promjena. Ukoliko želimo aktivno pridonijeti konceptu nenasilja u radu s djecom i mladima potrebno je vjerovati te praksom i spoznati da je moguće ostvariti okruženje i socijalne odnose između vršnjaka, djece i odraslih koji su oslobođeni od bilo koje forme nasilja (verbalnog i fizičkog). Ključ je u tome da se osobno uvjerimo kako je sukobe, nesporazume i sl. moguće rješavati nenasilnim putem ali iz razloga jer smo se osobno uvjerali da je taj odabir bolji i za nas i za drugu osobu. To iskustvo kasnije možemo primijeniti i prenijeti u obitelj, razred, školu. Iskustvo da smo uprkos na početku suprotstavljenih ciljeva uspjeli doći do zajedničkih rješenja koja nadilaze čak i kompromis, i očituju se u „zajedničkoj pobjedi“ – vrijedno je kao podloga koja kasnije generira nenasilno djelovanje kao osobni odabir.

Nenasilje počinje sa mnom važna je poruka jer govori o tome da **JA** odlučujem i svjestan sam kako će **MENI** taj odabir omogućiti više razumijevanja i empatije, ljubavi, poštovanja i samopoštovanja, kvalitetnije odnose, mir i razvoj. Do tog razumijevanja djeca i mladi mogu doći jedino iskustvenim učenjem i primjenom nenasilja u svakodnevnom životu. Teoretiziranje o tome zašto je neko ponašanje dobro ili loše obično neće ostaviti dovoljno jak utisak da to bude i njihov odabir. Važno je s njima diskutirati o konceptu prava i odgovornosti, njihovoj međusobnoj korelaciji te što ja činim i kako djelujem u svojoj sredini - nenasilje počinje sa mnom ali prožima i obuhvaća druge te oblikuje našu stvarnost i stvarnost zajednice u kojima živimo.

O publikaciji

Ova brošura koju predstavljamo svim nastavnicima, stručnim suradnicima i ostalim zainteresiranim osobama koji rade ili imaju želju raditi s djecom i mladima u smjeru prevencije i suzbijanja nasilja, rezultat je zajedničke suradnje Udruge romskog prijateljstva “Luna”, Medijacijskog centra „MSvijet“ i Centra za kulturu Beli Manastir, kroz provedbu projekta pod nazivom „Nenasilje počinje sa mnom“ podržanog od Ministarstva socijalne politike i mladih.

Cilj je ove publikacije prikazati sadržaj, načine i metodologiju rada na prevenciji i suzbijanju nasilja s naglaskom na rad i primjenu istih u školama i razrednim zajednicama u multikulturalnim sredinama. U sadržaju obrađujemo i prezentiramo 6 ključnih tema koje smatramo važnim za cjeloviti pristup ovoj tematici:

1. Identitet
2. Predrasude i stereotipi
3. Sukob
4. Nenasilno rješavanje sukoba
5. Osjećaji i potrebe
6. Nenasilno djelovanje – doprinos nenasilju u školi i razredu

Gore navedene teme međusobno su povezane u radionički niz i čine cjelinu ali mogu se po potrebi i individualno obrađivati. Korisno ih je raditi s pojedinom grupom djece/mladih ciklički tj. ponavljati i osvježavati s novim primjerima, vježbama, praksom i sl. kako bi postigli ciljeve.

Metodologija koja je predstavljena u ovoj brošuri većim dijelom odnosi se na iskustveno učenje u radioničkom, interaktivnom okruženju. Opisane vježbe prilagođene su školskim uvjetima i oblikovane u vremenskom periodu u trajanju 1-2 školska sata. Svaku od navedenih cjelina prati i uvodni dio koji voditelju-ici pomaže dublje promišljati o ciljevima, procesu i ishodima pojedine radionice.

Većinu vježbi moguće je odraditi korištenjem uobičajenih školskih materijala, rekvizita i prostora koje su dostupne svakom nastavniku-ci.

Kao poseban prilog ovoj publikaciji ističemo rad na nenasilju kroz dramsku pedagogiju. U školama je moguće kroz postojeće ili ad-hoc osnovane glumačke grupe djece kroz igru uloga prikazati moguće modele i ishode rješavanja sukoba u prepoznatljivom okolišu škole, razreda, igrališta i sl. Djeca uz igru uloga promišljaju i uče, a kasnije svoje zaključke i poruku lako mogu prenijeti kroz igrokaz, skeč ili forum-teatar.

Želja nam je ohrabriti vas i podržati u vašem i našem zajedničkom nastojanju širenja vrijednosti i kulture nenasilja kako biste isprobali neke od navedenih vježbi i pridonijeli sigurnijoj i ljepšoj budućnosti svih članova naše zajednice.

O projektu “Nenasilje počinje sa mnom”

Ovaj projekt imao je za cilj osnaživanje djece, nastavnika i budućih nastavnika (studenata Učiteljskog fakulteta) za nenasilno djelovanje i rješavanje sukoba u školi i izvan nje u multikulturalnom okruženju Baranje. Učenje vještina nenasilja kroz multikulturalnost i interkulturalnost specifično je obilježje kojim se vodio ovaj projekt kako bi pozitivno djelovao na sprječavanje sukoba uzrokovanih nacionalnim, etničkim, rasnim i drugim razlikama (uključujući socijalne), a koje kasnije vode prema nasilju i diskriminaciji. Smatramo da je rad s gore navedene 4 ciljne skupine pridonio smanjenju i sprječavanju nasilja među djecom kroz: edukativne i interaktivne radionice s učenicima; usavršavanje i do-edukaciju nastavnika (sadašnjih i budućih) u radu na prevenciji nasilja te uključivanje šire zajednice kroz promotivne i izdavačke aktivnosti projekta.

Projekt se provodio u 3 zajednice – Beli Manastir, Darda, Ladimirevci – u suradnji s osnovnim školama iz navedenih mjesta tijekom drugog polugodišta školske godine 2013./2014. u trajanju od 7 mjeseci.

Projekt je financijski podržalo Ministarstvo socijalne politike i mladih Republike Hrvatske.

Igor Đorđević

Program koji smo primijenili tijekom projekta Nenasilje počinje sa mnom početak je rada s djecom i mladima na prevenciji nasilja. Odabrali smo šest, iz našeg iskustva, najkorisnijih tema koje se vremenom mogu i trebaju nadopunjavati novim temama ali i produbljivati tijekom cijelog osnovnoškolskog obrazovanja i dulje. Svaka od odabranih tema može biti područje za sebe, odnosno može se kao glavna tema obrađivati npr. cijelu jednu školsku godinu, naravno uz, obogaćivanje sadržaja i drugim srodnim temama ali u manjoj mjeri. Drugi pristup bi bio svake godine produbljivati veći broj tema koje procijenite važnim za svoju skupinu.

Radeći sa skupinama različitih uzrasta i različite duljine programa (od jednog polugodišta do više od tri godine) isprobali smo različite pristupe koji su se svi pokazali dobri jer su skupine različite i jer u većini radionica, na površinu izlaze ona pitanja i problemi s kojima se skupina i/ili pojedinci pokušavaju nositi ili koje ih brinu, tako da smo u stvari uvijek radili na onome što je za skupinu važno, a kroz različite teme i aktivnosti.

Stoga je jako važno pažljivo promatrati skupinu i prilagođavati aktivnosti i evaluacijska pitanja njihovim potrebama. To je i jedan od razloga zašto uvijek pripremimo prilično ambiciozan program, jer ga u tom slučaju možemo na licu mjesta prilagođavati, zadržati se dulje i dati naglasak onim aktivnostima koje u tom trenutku skupina rado prihvati i za koju pokazuju interes i motivaciju za sudjelovanjem, a neke aktivnosti jednostavno ostavimo za neki drugi puta ili ih izbacimo iz programa za tu skupinu. Zato je naš rad sa svakom skupinom drugačiji i ne postoje dvije skupine koje su prošle identičan program.

S obzirom da smo mi kao voditelji radionica bili novi svim skupinama s kojima smo radili, važan dio svih radionica bio je međusobno upoznavanje i uspostava povjerenja. Iako je taj dio u manjoj mjeri potreban ako radimo s grupama koje već poznamo, uvijek nam je važno međusobno se bolje upoznavati vezano uz teme koje obrađujemo, tako da se sve aktivnosti i igre upoznavanja mogu prilagoditi da budu u isto vrijeme i lagani uvod u temu koju obrađujemo taj dan.

Prilažemo sada glavne kompetencije i ciljeve programa, a ciljevi za svaku od tema zasebno priloženi su u detaljnom opisu primjera radionica.

Osnovne teme:

- identitet
- predrasude i stereotipi
- sukob
- nenasilno rješavanje sukoba
- osjećaji i potrebe
- nenasilno djelovanje – doprinos nenasilju u školi i razredu

Ciljevi:

1. razvoj kompetencija u području komunikacijskih vještina
2. razvoj kompetencija u području rješavanja i upravljanja sukobima
3. razvoj kompetencija u području nenasilnog djelovanja

Kompetencije:

1. Kompetencije u području komunikacijskih vještina:
 - polaznici će unaprijediti osnovne komunikacijske vještine: aktivno slušanje, sažimanje, postavljanje pitanja, prepoznavanje, izražavanje i uvažanje vlastitih osjećaja i potreba, ophođenje s ljutnjom;
 - polaznici će razviti pozitivan stav prema suradničkom umjesto suparničkom pristupu komunikaciji, koje vode prema konstruktivnom i nenasilnom ponašanju, uvažavanju i sebe i drugoga, preuzimanju odgovornosti za sebe i svoje ponašanje te rješenjima dobrim za sve pojedince i cijelu zajednicu (skupinu/razred/školu/širu zajednicu uključujući i obitelji).
2. Kompetencije u području rješavanja i upravljanja sukobima:
 - polaznici će unaprijediti poznavanje i razumijevanje sebe i drugih u situacijama sukoba (prepoznavanje stilova rješavanja sukoba te razvoj svijesti o posljedicama i utjecaju stilova na sve uključene);
 - polaznici će steći osnovna znanja i vještine upravljanja sukobom, prepoznavanja i formuliranja problema te traganja za win/win rješenjima;
 - polaznici će imati priliku razviti stav da je sukob, iako opasna, ipak prilika za rješavanje problema i razvoj kvalitetnije komunikacije i odnosa.
3. Kompetencije za nenasilno djelovanje:
 - polaznici će imati priliku osvijestiti i propitati stereotipe i predrasude koje se javljaju kod njih samih i u skupini te početi razvijati vještinu prepoznavanja stereotipa i predrasuda
 - polaznici će imati priliku osvijestiti kako ponašanje utemeljeno na predrasudama i stereotipima utječe na druge, naš odnos s drugima
 - polaznici će imati priliku osvijestiti svoje identitete i identitete drugih, osvijestiti da se naši identiteti mijenjaju i razvijaju, osvijestiti osjećaje koji se javljaju kod istupanja/pristupanja različitim skupinama (naročito kod dobrodošlice nasuprot

isključivanja), te propitati kako mogu pomoći drugima i sebi u situacijama ulaska u nove skupine te situacijama isključivanja koje se događaju u školi.

- polaznici će osvijestiti prednosti i mane suradnje i natjecanja te početi razvijati vještinu prepoznavanja situacija koje su prikladne za suradnju, a koje za natjecanje.
- polaznici će početi osvještavati moć koju posjeduju u odnosu s drugima, različite načine na koju tu moć mogu upotrijebiti te na koji način mogu upotrijebiti svoju moć u razredu za prevenciju nasilja u razredu i razvoj suradnje i timskog rada.

Nekoliko napomena kojih se držimo i jako su nam važne za primjenu naših programa:

- izbjegavamo raditi vježbe/aktivnosti koje nismo sami na neki sličan način prošli ili bili suvoditelj/ica kada je naš partner/ica vodila vježbu, osim već jako iskusnih trenera/ica ako se i osjećaju sigurno
- dobra priprema uključuje prilagođavanje vježbi i jezika uzrastu s kojim radimo
- dobra priprema uključuje prilagođavanje vježbi vlastitom stilu i uvjerenjima jer nam je važno da se voditelji osjećaju sigurno dok vode proces i da pri tome budu autentični i iskreni
- dobra priprema uključuje provjeru cijelog plana radionice u odnosu na vrijednosti koje želimo promicati svojim ponašanjem, kako bismo se osigurali da naše ponašanje bude u skladu s vrijednostima koje zastupamo. (npr. pokušamo predvidjeti neke reakcije djece i promisliti kako ćemo mi reagirati - npr. Što ako netko da u zadatak svom paru da nekoga udari za vrijeme vježbe Moja moć i taj to i učini? i sl.)
- dobra priprema uključuje pripremu ambicioznog programa (i više nego što se može vremenski odraditi) jer se uvijek program, aktivnosti i evaluacijska pitanja prilagođavaju potrebama skupine što se ne može sve unaprijed predvidjeti. U isto vrijeme za provedbu aktivnosti vrijedi "Manje je više!" što znači da je uvijek bolje polako, smireno, duboko i temeljito proraditi jednu vježbu temu, nego žuriti i pretrpati program.
- trudimo se biti što autentičniji u onome što radimo i govorimo, jer će tako djeca imati više prilike nešto naučiti, ukoliko to sami i odaberu, jer svi mi najbolje učimo iz primjera, odnosno, ponašanje voditelja je model iz kojeg djeca uče, gotovo neovisno o tome što im voditelji govore.
- djeca su ta koja biraju što će naučiti/preuzeti, puštamo ih da to rade svojim tempom i trudimo im se omogućiti da iskuse što više opcija iz kojih sami biraju. Npr. kada radimo temu suradnja, nama je važno razgovarati i o natjecanju te izlistati zajedno neke situacije za koje mislimo da je suradnja bolji izbor, a za koje situacije je natjecanje bolji izbor jer često se dogodi da ako samo razgovaramo o suradnji, djeca misle da uvijek "moraju" surađivati i da su "zločesti" ako to ne čine što nikako ne želimo da se dogodi. Nikada im ne dajemo recept za sve situacije, nego im pokušavamo omogućiti da u sigurnom okruženju iskuse i osvijeste što više različitih opcija i da se uče u svakoj situaciji promisliti i odabrati svoj put.
- koju god temu da obrađujemo, uvijek koristimo svaku priliku da ubacimo koju igru i/ili vježbu iz komunikacijskog bloka, uvijek se trudimo kroz sve teme raditi na afirmaciji i asertivnosti. Također koristimo svaku priliku za nenasilno rješavanje sukoba u skupini, bilo da zaustavimo radionicu i odradimo neki oblik medijacije ili se dogovorimo za neko vrijeme nakon radionice za proradu sukoba (ako se radi o nečem važnom i kompliciranijem za što nam je potrebno posebno odvojiti vrijeme koje nemamo npr. pred kraj radionice.). Ponekad je moguće na sljedećoj radionici raditi na

- tom sukobu, ako je problem dugotrajniji i njegovo rješavanje nije jako hitno.
- kada god imamo priliku s kolegom/icom ili čak u većem trenerskom timu pripremamo se za radionice i razgovaramo o iskustvima s radionica, razmjenjujemo ideje, vježbe, igre, materijale.

Sva naša nastojanja i stavovi koji leže u podlozi našeg rada s djecom mogli bismo sažeti u nastojanje da s djecom ostvarimo **odnos ravnopravnog dostojanstva** (J.Jull) i omogućimo im da iskuse da ne postoje gotovi recepti nego da „**Svatko od nas, ponaosob mora pronaći svoj vlastiti način postupanja, način koji je najuspješniji i za nas i za druge oko nas**, što ne znači da je sve jednako dobro i da sve prolazi.“

Molba čitateljima i čitateljicama

Ova je publikacija nastala iz naše želje da svoje iskustvo polako počnemo dijeliti i ovim načinom, a ne samo kroz seminare i treninge, jer je i nama samima važno imati priliku pronaći inspiraciju i poticaj na kreativnost u radu učeći iz iskustava drugih u trenutku kada nam je potrebno, a ne samo kroz organizirane treninge i seminare. Svatko izgrađuje svoj stil i važno je da kreira programe u skladu s vlastitim uvjerenjima i koristeći svoje talente što ne znači da rad drugih ne može potaknuti nove ideje, kreativnost u radu, obogatiti repertoar metoda i tehnika, što čini radionice zanimljivijim, kreativnijim, zabavnijim, otvaraju se nove prilike za učenje (jer ne učimo svi jednako i ne odgovaraju nam svima iste metode i tehnike) i svi sudionici procesa (uključujući i voditelje) uživaju u onome što rade.

Kako je ovo naša prva publikacija, odlučili smo je za početak objaviti samo u pdf formatu jer smo u ovom prvom koraku priložili samo primjere radionica i vježbi koje smo radili s djecom četvrtih razreda tri osnovne škole kroz ovaj projekt i voljeli bismo ju obogaćivati i proširivati još neko vrijeme te svaku novu poboljšanu inačicu držati dostupnu svima na našoj web stranici. Osim toga, kako smo aktivni u ovom području već više od petnaest godina, vjerujem da se nama mnoge stvari podrazumijevaju i vjerojatno nismo svjesni nejasnoća koje sigurno postoje u našim tekstovima.

Stoga vas molimo da nam pomognete svojim komentarima, pitanjima, nadopunama kako bismo vremenom razvili publikaciju koja bi mogla biti dobar i jasan izvor korisnih informacija i dobrih primjera iz prakse i za početnike, studente, a ne samo već iskusne trenere i trenerice. Slobodno nam se obratite u bilo koje vrijeme i na bilo koji način (mailom, telefonom, posjetom...), a svaki vaš doprinos bit će nam dragocjen.

Naš je rad utemeljen na interaktivnom, suradničkom i iskustvenom učenju najčešće koristeći radionicu kao oblik rada.

Metodologija je zasnovana na principima učenja djece i odraslih. Svaka osoba ima važan iskustveni, intelektualni te mentalni potencijal i vrijednost. Cilj nam je otkriti i razviti najbolje sposobnosti svakog pojedinca, tako da svaki sudionik može integrirati nove uvide kroz grupnu dinamiku i snagu pod utjecajem motivacije i svijesti o vlastitom doprinosu grupi i osobnom rastu i razvoju.

Metode i tehnike koje koristimo su: prezentacije, individualan rad, rad u plenumu i malim skupinama, rasprave u skupinama ili parovima, kreativno izražavanje kroz glumu, igre uloga, simulacije, crtanje pojedinačno i u skupinama, vježbe i igre (za koncentraciju, suradnju i opuštanje).

Poticanje na korištenje kreativnih metoda i tehnika – npr. rad na pričama, osmišljavanje predstava, likovno i scensko izražavanje, izložbe radova/fotografija na srodne teme i sl.

Osnovni zadatak koji ostvarujemo kroz ovakav rad je stvaranje interesa kod sudionika, razvijanje želje za otkrivanjem i razumijevanjem novih odnosa i povezanosti u ponuđenom sadržaju kroz proces učenja koji poštuje individualnost, osigurava otkrivanje novih sposobnosti, aktivnu razmjenu znanja i podršku među sudionicima.

Sredstva za učenje su radni listovi, upitnici, kartice za igre uloga, papiri različitih formata i boja, flomasteri, boje, ljepila, kostimi, različiti predmeti, lopte i dr.

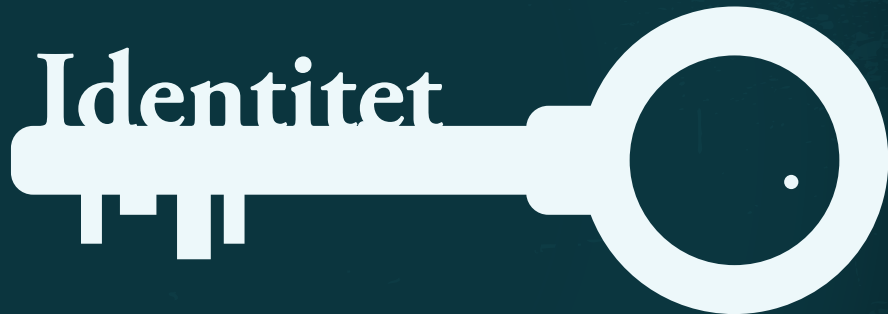
Moguće je i snimanje kamerom, zajedničko gledanje te povratna informacija voditelja i skupine.

Sonja Kersten

1.

RADIONICA

Identitet

TKO SAM JA – TKO SI TI

- 🕒 **Ciljevi radionice:** upoznati se s djecom te im pružiti im priliku da i nas malo bolje upoznaju osvijestiti svoj identitet i identitete drugih, osvijestiti da pripadamo u više različitih skupina u isto vrijeme, osvijestiti da se pripadnost skupinama vremenom mijenja, osvijestiti osjećaje koji se javljaju kod istupanja/pristupanja skupinama (naročito kod dobrodošlice nasuprot isključivanja)

- 🕒 **Predviđeno trajanje radionice: 45'**

📄 **PREGLED PLANA RADIONICE**

1. Uvodni krug upoznavanja i zagrijavanje 10'
2. Grupiranje u prostoru 10'
3. Vježba “Kome jatu pripadam” 20'
4. Završna igra i evaluacija 5'

- ✂️ **Potreban materijal:** mekane loptice, ljepljivi znakovi i točkice u 4-5 boja, plakatni papir, flomasteri

OPIS AKTIVNOSTI

UVOD I UPOZNAVANJE: ⌚10'

Izabrati jedan od načina upoznavanja:

1. Međusobno povezivanje i upoznavanje djece može se provesti predstavljenjam djece u krugu tako da kažu neku pozitivnu riječ koja počinje istim slovom kao i njihovo ime ili da kažu boju koju vole ili nešto što vole raditi kad nisu u školi i da kažu kojeg bi kućnog ljubimca izabrali da mogu birati bilo što.
2. Predstavljanje svoga para nakon malog intervjua još je jedan prikladan način uvoda u radionicu koji pomaže kod treme, djeca se opuste i zabave predstavljajući svoga para kao sebe.
Uputa: "Podijelite se u parove. Dok razgovarate u paru dobro slušajte jer će svatko predstaviti svoga para kao da je on ili ona. Npr. Ja, Nena, ću nakon razgovora s Igorom reći „Zovem se Igor...“
Pitajte svog para (imate 3 minute)
 - Kako se zoveš?
 - Čime se baviš u slobodno vrijeme?
 - Što ne voliš?
 Nakon razgovora predstavi svog para."
Parovi se redom u krugu predstavljaju ostalima.
3. Dodavanje lopticom
Uputa: "Dodaj lopticu nekom u krugu (tko je još nije dobio) i reci njeno/njegovo ime. Zapamti kome si je dobacio/la i tko je tebi dobacio, kada svi dobiju lopticu po jednom bacamo je ponovo u istim redosljedom."

GRUPIRANJE U PROSTORU ⌚10

U ovoj vježbi čitamo pojmove po kojima se razred treba grupirati. Npr. Dječaci-djevojčice, oni koji imaju brata, sestru – jedinci su, oni koji sviraju...

Uputa: "Oni koji od vas više vole ljeto neka stanu, a oni koji vole zimu neka ostanu sjediti, (ili jedni stanu s lijeve strane a drugi s desne)." Na isti način čitamo i ostale pojmove dok se učenici grupiraju prema tome kojoj skupini pripadaju.

Ljeto – zima

djevojčice – dječaci

sviraju instrument – ne sviraju ništa

vole tišinu dok se radi – vole galamu i ometanje dok se radi

imaju braću/sestru/e – jedinci/jedinke

vole dugu kosu – vole kratku kosu

Napomena: Nakon svake promjene pozvati sudionike da komentiraju ono što vide.

“KOJEM JATU PRIPADAM” ⌚20'

Djeci damo uputu da zatvore oči i ne gledaju dok im na čelo lijepimo oznake u boji. Nalijepimo oznake (samoljepljive točkice ili ucrtane točkice na papiriću) u 4 različite boje učenicima na čelo, svaku boju na 4-5 učenika prema proizvoljnom obrascu, na čelo 2 ili 3 djece nalijepimo isto toliko potpuno različitih znakova (recimo kvadratić, trokut, liniju, zvijezdu).

Pri odabiru učenika/ca koji/e dobiju različite znakove od ostalih skupina pazimo da budu osobe dovoljno asertivne i komunikativne te da im damo priliku izraziti svoje osjećaje koje mogu proizaći iz situacije da ih nitko ne primi u skupinu. Vrlo često se dogodi u razredu da se djeca s različitim znakovima od ostalih grupiraju skupa i kažu da su oni skupina “različitih”, premda im proces traženja grupe traje duže i bude zbunjujuć u odnosu na ostale.

Uputa djeci je da ne smiju razgovarati niti reći drugima koju boju imaju. Svatko treba naći skupinu kojoj pripada ali bez riječi, samo pogledom ili gestikulacijom mogu tražiti ili pomoći drugima da nađu svoju skupinu. Dakle cijela vježba se odvija u tišini.

Kada se djeca rasporede u skupine pitamo ih jesu li svi našli svoju skupinu. Nakon provjere tko jest a tko nije pronašao skupinu zamolimo ih da sjednu na mjesto.

Pitanja za razgovor nakon vježbe:

Kako vam je bilo?

Što se događalo dok ste tražili svoju skupinu?

Kako ste se osjećali? Kako se osjećate sad?

Kako se osjećaš kada ne pripadaš niti jednom jatu?

Kako se osjećaš kada si u jatu?

Kakvih sve jata ima?

Kojim jatima pripadamo rođenjem?

Pripadamo li nekim jatima svojim odabirom? Kojim?

Što možete učiniti kako bi nekom pomogli i olakšali da bude dio vaše grupe/jata?

Napomena: U razgovoru s djecom može se naglasiti postojanje mreže pripadnosti u njihovim životima, te osvijestiti da pripadaju mnogim jatima. Isto tako važno je istaknuti činjenicu da svi imamo potrebu pripadati negdje (da smo prihvaćeni) i da je važno kako ispunjavamo tu potrebu.

JA U OGLEDALU ⌚5'

Kako bi sudionicima/cama olakšali izlazak iz prethodne vježbe i uloga koje su imali, predlažemo ovu igru. Voditeljica započne s rečenicom “Ovakvo izgledam kada se osjećam: radosno,” pokaže osjećaj, a svi ostali ga odražavaju kao u ogledalu. Zatim u krugu redom drugi sudionici/ce pokažu neki drugi osjećaj a ostali ga odražavaju.

KRAJ I KRATKA EVALUACIJA

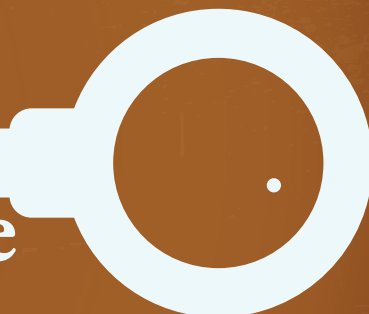
Povratna informacija s radionice može se dobiti vrlo jednostavnom gestom rukama. Voditeljica daje uputu djeci da razmisle i pokažu koliko su zadovoljni sadržajem i načinom rada na radionici.

Uputa: “Pokaži rukama kako ti se sviđalo sudjelovati u radionici - sklopljene ruke znače ne baš, što raširenije to mi se više sviđalo – potpuno raširene jako mi se sviđalo.”

2.

RADIONICA

Stereotipi
I predrasude

DRUGI I DRUGAČIJI

- 🕒 **Ciljevi radionice:** osvijestiti svoj identitet i identitete drugih, osvijestiti pripadnosti različitim skupinama, osvijestiti kakve slike imamo o sebi i drugima, propitati što nam pomaže da mijenjamo te slike, osvijestiti svoje predrasude i stereotipe, osvijestiti čimbenike koje vode diskriminaciji u njihovoj društvenoj sredini

- 🕒 **Predviđeno trajanje radionice: 2x45 minuta**

📄 **PREGLED PLANA RADIONICE**

1. Predstavljanje 5'
2. Uvod "Odaberi predmet" 15'
3. Vježba "Tko sam ja?" 25'
4. Pauza
5. Vježba o predrasudama i stereotipima 25'
6. Igra "Potres" 10'
7. Evaluacija 10'

- ✂️ **Potreban materijal:** različiti sitni predmeti, fotografije, samoljepljivi blokovi različitih boja, popis pojmova, plakatni papir, flomasteri

OPIS AKTIVNOSTI

PREDSTAVLJANJE 🕒5'

Zadatak sudionika je da svatko redom u krugu kaže ime i što voli raditi u slobodno vrijeme.

ODABERI PREDMET 🕒15'

U sredinu prostorije voditelj/ica stavi različite predmete (neka bude isti ili veći broj predmeta nego sudionika) te zamoli sudionike da ih promotre i razmisle koji predmet nešto govori o njima. Na znak sudionici uzimaju predmete. Svaki sudionik/sudionica u krugu ukratko ispriča zašto je izabrao/la baš taj predmet i što on govori o njemu/njoj. Oni koji nisu dobili predmet koji su izabrali postavimo pitanje o tome kako se osjećaju i koliko su zadovoljni drugim izborom.

TKO SAM JA? 🕒25'

Svakom sudioniku voditelj/ica podijeli 5-7 papirića sa zadatkom da na svaki od njih napišu po jedan odgovor na pitanje "Tko sam ja", uz napomenu da pišu svoje uloge ne opis karakteristika. Primjeri mogu biti: dijete, kćer, žena, učenik, majka, gejmer, košarkaš, žena i drugi. Nakon što su svi izlistali svoje identitete voditelj/ica zamoli da svatko odloži 2 identiteta "bez kojih bi mogao živjeti" (npr. stavi ispod stolice). Ponovo ih zamoli da pogledaju koji su im identiteti ostali i zamoli ih da odlože još 1-2.

Nakon toga voditelj/ica ih zamoli da vrate papiriće koje su bili odložili, ali da ih razvrstaju po prioritetima.

Prijedlog pitanja za razgovor:

Kojih ste se sve identiteta sjetili?

Koji su vam više, a koji manje važni?

Čega se ne bi nikako htio/htjela odreći?

Koji su nam identiteti promjenjivi a koji su trajniji?

Što određuje koji nam je identitet jako važan?

Ima li identiteta koje često ismijavamo ili im se rugamo?

PAUZA

PREDRASUDE I STEREOTIPI ⌚ 25'**Verzija 1:**

Na plakatnim papirima voditelji ispišu neke od društvenih grupa prema kojima postoji diskriminacija (Romi, Srbi, Hrvati, nastavnici, političari, Bosanci, plavuše, roditelji i sl.). Grupa se podijeli na 4-5 skupina u kojoj sudionici na pripremljenim plakatnim papirima ispisuju pozitivne i negativne stereotipe ili predrasude koje su čuli o tim grupama. Kada su ispisali nekoliko stereotipa šalju papir grupi do svoje, koja upisuje svoje predrasude. Proces se nastavlja dok sve grupe nisu svoje komentare upisali na sve papire. Razgovor se dalje vodi u plenumu odakle nastaju stereotipi i predrasude te kako se s njima suočiti u razrednoj okolini.

Verzija 2:

Voditelj/ica čita nazive društvenih grupa, a sudionici/ce na papiriće pišu asocijacije na svaki naziv. Važno je da napišu sve čega se sjetite to u kratkom roku kako ne bi izostavili one za koje misle da su neprikladni. Nazivi grupa koji se koriste u vježbi mogu se mijenjati, ali važno je da se odnose na one grupe u društvu prema kojima postoji određeni stupanj diskriminacije ili predrasuda. Dovoljno je izlistati 5-6 pojmova (neki od njih mogu biti cure, dečki, vegetarijanci, nogometaši, političari, plavuše, homoseksualci, osobe zaražene HIV-om itd.).

Papiriće zatim lijepe na ploču ili papir ispod naziva grupe koju označavaju. Voditelj/ica pročita, bez ikakvih komentara, sve asocijacije te u plenumu započne razgovor o dobivenim asocijacijama.

Prijedlog pitanja za razgovor:

Kako vam je bilo pisati i slušati asocijacije?

Jeste li čime iznenađeni?

Jeste li se ustručavali napisati neke od asocijacija? Zašto?

Što vam ovo govori/ kako nastaju ovakvi stereotipi?

Jesu li svi pripadnici neke grupe baš takvi?

Poznajete li nekoga na koga se to ne odnosi (npr. Pametnu plavušu)?

Kako predrasude utječu na ljude iz tih skupina?

Kako predrasude i stereotipi utječu na naš odnos s drugima?

Napomena: Na kraju ove vježbe dobro je da voditelji pojasne sudionicima značenje pojmova stereotipi i predrasude.

“POTRES” ⌚ 10'

Uputa sudionicima je da stanu u grupice po troje. Dvije osobe neka se drže rukama kao da prave krov nad glavom osobe koja je između njih. Te dvije osobe s podignutim rukama su “kućica”, a osoba u sredini je “stanar”. Grupa je podijeljena u grupice od po tri osobe, ali jedna osoba je sama izvan tih grupa. Ona može reći “kućice”, “stanar” ili “potres”. Kada kaže “kućice”, svi koji glume kućice kreću se i traže nove pozicije oko “stanara” koji stoje u prostori. Ako kaže “stanar”, “kućice”

miruju, a stanari trče da pronađu nova skloništa. Ako kaže “potres”, svi se rasformiraju i traže nove partnere da zajedno naprave “kućicu sa stanarom”.

Dok traje gužva, osoba koja daje uputu traži sebi mjesto među kućicama ili stanarima, već prema tome koji se dio trojke treba ponovo formirati. Tako si ona nađe mjesto, a netko drugi ostane izvan trojki i daje nove upute.

EVALUACIJSKI KRUG ⌚10'

Svaki sudionik/ca kaže rečenicu-dvije o tome kako im se svidjela radionica i što im je najviše koristilo.

3.

RADIONICA

Sukob

JA U SUKOBU

-
Ciljevi radionice:
 - Osvijestiti svoje stavove i ponašanje u sukobu
 - Vježbati povezivanje osjećaja i potreba
 - Osvijestiti što vodi do eskalacije sukoba i propitati kako reagirati da do eskalacije ne dođe
 - Osvijestiti osobnu odgovornost u sukobu

-
Predviđeno trajanje radionice: 2 x 45'

PREGLED PLANA RADIONICE

1. Uvod "Dvije zajedničke stvari" 10'
2. Oluja ideja na temu sukob 5'
3. Vježba: "Barometar stavova" 20
4. "Otvaranje šake" 10'

PAUZA

5. Vježba "Stilovi ponašanja u sukobu" 25'
6. Vježba rješavanja sukoba 15'
7. Evaluacija 5'

-
Potreban materijal: plakatni papir, flomasteri, lista tvrdnji za barometar, dijagram sa životinjama i objašnjenjem značenja životinja, samoljepljivi papirići

OPIS AKTIVNOSTI

UPOZNAVANJE - DVIJE ZAJEDNIČKE STVARI ⌚10'

Sudionici u paru razgovaraju sa zadatkom da otkriju dvije stvari iz života koje su im zajedničke. Nakon toga svatko predstavlja svoga para i kaže jednu stvar koja im je zajednička, par to isto učini tako da kaže njihovu drugu zajedničku stvar. Primjer zajedničkih stvari su nešto što vole, znaju raditi, tiču se njihovog života, recimo datum, mjesto rođenja, koliko braće ili sestara imaju i slično.

OLUJA IDEJA NA TEMU SUKOB ⌚5'

Voditeljica zamoli djecu da kažu sve na što ih riječ "sukob" asocira. Sve asocijacije zapiše na ploču. Porazgovara s djecom o tome kakvih asocijacija ima više, pozitivnih ili negativnih i zašto misle da je tako. Zamoli djecu da daju primjere kada je sukob završio na loš nači i kada je završio s pozitivnim ishodom.

BAROMETAR STAVOVA: ⌚20'

Sudionicima/cama voditelji objasne principe vježbe. Oni koji se slažu s tvrdnjom pozicioniraju se od sredine prema jednom kraju prostorije koji ne prema drugom. Nakon što voditelj/ica pročita prvu tvrdnju i sudionici stanu na mjesto s obzirom na slaganje ili neslaganje s njom, nekoliko njih objasni svoje stajalište. Kada su svi pitani obrazložili svoja mišljenja, pročita se druga tvrdnja i ponovi cijeli proces. Za svaku tvrdnju i obrazloženje stavova uzeti nekoliko minuta. Nakon vježbe slijedi razgovor.

Ako se vježba radi s mlađom djecom, do 4. razreda osnovne škole, izabrati 2-3 opće tvrdnje radi uvoda pa nekoliko tvrdnji o sukobu.

Primjeri tvrdnji o sukobu:

U razredu smo imali sukobe svaki dan/ prošli tjedan/ samo nekoliko puta u mjesec dana.

Znaš nekog čiji je sukob loše završio.

Djeca sama mogu rješavati svoje sukobe.

Za pomoć u rješavanju sukoba potrebna je odrasla osoba.

Loše je imati sukobe.

Moć određuje rješenje sukoba (za mlađi uzrast: rješenje sukoba određuje tko je jači).

Kad su interesi suprotstavljeni, sukob se ne može riješiti (za mlađi uzrast: sukob se ne može riješiti ako želite suprotne stvari).

Primjeri pitanja za razgovor:

Kako ste se osjećali za vrijeme aktivnosti?

Koliko je teško bilo odabrati slaganje ili neslaganje?

Koliko su argumenti drugih utjecali da promijenite mišljenje?

OTVARANJE ŠAKE 🕒 10'

Uputa: "U jednoj minuti pokušaj paru otvoriti stisnutu šaku, na znak zamijenite uloge."

Razgovor u krugu:

Što se događalo – koje je strategije koristio vaš par da vam otvori šaku i je li bilo uspješno ?

Silom, skretanjem pažnje, podmićivanjem, humorom....?

Što se dogodi kad ljudi koriste samo jedan način ponašanja u sukobu ?

O čemu ovisi je li strategija uspješna?

Koliko ovisi o situaciji, a koliko o osobama kakvu ćete strategiju odabrati?

PAUZA

STILOVI PONAŠANJA U SUKOBU 🕒 25'

Uputa: "Sjetite se rečenice koju vam je netko više puta rekao, a u vama stvara neugodnu reakciju. Može biti rečenica prosudbe, napada, optužbe. Npr. Opet nisi spremila sobu."

Stanite u 2 koncentrična kruga, osoba u unutarnjem dijelu kruga kaže svoju rečenicu osobi nasuprot sebe, par reagira kako god želi, zatim ona s vanjskog dijela kaže rečenicu osobi nasuprot sebe, a osoba nasuprot reagira kako god želi. Nakon toga unutarnji krug neka se pomakne za jedno mjesto u lijevo pa ponovite proces."

Vježba se ponovi 4-5 puta nakon čega se u grupi razgovara o reakcijama slušača na rečenicu. Izlistamo reakcije na ploču ili papir.

Zamolimo sudionike da razmisle kako se najčešće ponašaju u sukobu. Natpise s nazivima životinja -kornjača, medo, morski pas, lisica, žirafa - nalijepimo na različite strane učionice. Zatim zamolimo svakog da stane ispred natpisa one životinje za koju misli da odražava njegovo/njeno ponašanje u sukobu. Neka nekoliko sudionika svake skupine objasni zašto tako misli. Na osnovu toga porazgovarati o sukobima i mogućim ponašanjima u njima.

Na kraju vježbe se prikaže graf o stilovima ponašanja u sukobu (u prilogu) i pojasni odnos postizanja cilja i održavanja dobrih odnosa.

Primjeri pitanja za razgovor:

1. Razmisli kako se ti najčešće ponašaš u sukobu. Jesi li češće lisica, medo, morski pas, kornjača ili žirafa? Imaš li svoj stil koji prevladava ili koristiš sve načine?
2. S kojim osobama izlaziš iz sukoba nezadovoljan/na? Koji si stil upotrijebio/la u tim situacijama?
3. Želiš li to promijeniti / pokušati neki drugi način? Kako ćeš se pokušati ponašati sljedeći puta kada dođeš u sukob s tom osobom / tim osobama?

Napomena: Pojasniti moguća ponašanja u sukobu:

Sukob sam po sebi izaziva napetost i ponekad bol, te na taj način prisiljava na akciju. Zato uvijek reagiramo i to na jedan od sljedećih načina:

1. možemo **sukob potisnuti**, zaniijekati njegovo postojanje i izbjeći područje u kojemu se nalazi;
2. možemo **izvršiti pritisak** na drugu stranu (putem zahtjeva, iznude, optužbi, ...) kako bismo ih natjerali da popuste ili rješe problem;
3. možemo **popustiti pritisku** drugih ili se pretvarati da pritisak ne postoji i zaista (ili samo naizgled) popustiti drugome;
4. možemo pokušati **naći kompromis**, što je relativno brzo ostvarivo
5. ili možemo početi zaista **rješavati sukob**. Rješavanje obično zahtijeva više vremena i truda, ali može voditi do boljih rješenja.

VJEŽBA RJEŠAVANJA SUKOB A ⌚15'

Vježbanje rješavanja sukoba na način da se može ispuniti vlastita potreba ali i sačuvati odnos (win-win rješenja) može se voditi uz predloženi obrazac razgovora. Sudionici sjede u paru i pokušaju naći zadovoljavajuće rješenje u danoj situaciji. Osoba koja ima predmet prva započne govoreći "Želim", druga također i onda kreće dijalog. Ukoliko im ne uspije prvi pokušaj, predlažu rješenja dok god ne nađu ono koje im odgovara.

Na plakatni papir ili ploču napisati obrazac za početno stajalište:

ŽELIM ... (izaberi predmet ili aktivnost),

OSJEĆAM SE ... (reci kako se osjećaš sad kad to nemaš)

ZATO ŠTO ... (zatim reci zašto ti treba)

PREDLAŽEM ... (daj prijedlog dogovora)

SLAŽEM SE ILI NE SLAŽEM SE (složi se onim rješenjem za koje misliš da je fer za oboje)

Predmeti oko kojih se može pregovarati su knjiga, torba, lopta, naranča, flomaster, cd – nešto što oboje žele a pripada razredu, spustiti, dići roletne, raditi nešto bez ometanja npr. TVa i slično. Voditelji kroz igru uloga daju prvi primjer dijaloga i pronalaska rješenja nađite rješenje koje je fer za oboje.

Nakon što je svaki par pokušao riješiti dvije situacije sukoba, nekoliko parova izloži svoje primjere rješenja grupi.

Razgovor o diskusiji i rješenjima vodi se kako bi se vidjelo koliko je svatko ustrajao da nađe odgovarajuće rješenje, koliko su bila kreativna i zašto je važno pokušati tragati za fer rješenjima.

EVALUACIJA ⌚5'

Veliki papir se podijeli na tri dijela i na svaki se ucrtaju računalni simboli Save, Cut, Delete. Na samoljepljive papiriće sudionici pišu komentare i lijepe u željene kategorije.

4.

RADIONICA

Riešavanie
Sukoba

SUKOB JE PRILIKA

- **Ciljevi radionice:** vježbati rješavanje sukoba kroz suradnju, osvijestiti razliku između tumačenja i promatranja, osvijestiti različite završetke sukoba

- **Predviđeno trajanje radionice:** 2 x 45'

PREGLED PLANA RADIONICE

1. Uvod 5'
2. Vježba "Obaranje ruke" 30'
3. Vježbanje suradnje 10'

PAUZA

4. Vježba percepcije "Što vidim ?" 15'
5. "Crtačka bitka" 15'
6. Igra "Sjedim na brijegu" 5'
7. Evaluacija 5'

- **Potreban materijal:** veća vrećica bombona, primjeri sukoba, plakatni papir, papiri, flomasteri

OPIS AKTIVNOSTI

UVODNA IGRA ⌚ 5'

Neka se učenici/ce podijele u parove i zatim čvrsto uhvate za zglobove ruku. Na znak nastavnika/ce zajedno čučnu i ustanu ili jedna osoba čučne, druga ustane pa promijene položaj, mogu se i vrtiti.

OBARANJE RUKE ⌚ 30'

U sredinu prostorije postaviti stol i dvije stolice, jednu nasuprot druge. Nastavnik/ica podijeli razred na 2 skupine, objasnivši glavni cilj igre, skupiti što više bombona za svoju grupu, a zatim sljedeća pravila igre (može se i demonstrirati primjerom):

Dva igrača sjednu jedan nasuprot drugom, uhvate se za ruku tako da su im laktovi na stolu, kada protivnička ruka dodirne stol moja grupa dobije bod tj, bombon.

Svaki par ima 10 sekundi za pokušaj prikupljanja bodova.

Bodovi se zapisuju na ploču a grupe se dogovaraju oko predstavnika i strategije zadobivanja bodova.

U ovoj vježbi učenici gotovo uvijek zauzmu pozicije kao da igraju igru obaranja ruku, tako da jači spusti ruku slabijeg na stol. Nakon nekoliko pokušaja nastavnica im sugerira da pokušaju naći neko drugo rješenje. Povremeno treba ukazati na rezultat, koji je obično tek za koji bod veći od nule te ih propitati da razmisle i pokušaju skupiti puno veći broj bodova kako bi svi bili zadovoljni. Kada grupa dođe do rješenja (da mogu bez otpora suradnički spuštati ruke) razgovara se o procesu i o rješenjima koje su postigli.

Napomena: Ovu se vježbu treba povezati s iskustvima sukoba ili nesuradnje tako da učenici razgovaraju o konkretnim situacijama sukoba iz života i načinima njihovog rješavanja. Važno je naglasiti da su obje strategije (i natjecanje i suradnja) jednako dobre i vrijedne, ali da je u životu često teško prepoznati kada je za sve uključene bolje odabrati natjecanje, a kada suradnju. Voditelji mogu pitati sudionike za mišljenje koje su to situacije u kojima je natjecanje prikladna strategija, ali i primjere iz života kada je suradnja prikladna strategija i razgovarati o tome zašto je to tako.

VJEŽBANJE SURADNJE ⌚ 10'

Podijeliti grupu u parove tako da pola grupe stavi neki svoj predmet u sredinu kruga. Druga polovina grupe je u to vrijeme izvan prostorije ili okrenuta leđima da ne vidi tko je što stavio. Kada uđu u prostoriju odabiru jedan od ponuđenih predmeta. Tako su izabrali svog para za vježbu. Trebaju sjesti sučelice vlasniku predmeta kojeg su izabrali. Svaki par izvuče jedan primjer opisa situacije.

Sljedeće primjeri koriste se za igru uloga rješavanja sukoba, ali tako da parovi vježbaju riješiti sukob po načelu suradnje.

- Gledate televiziju. Svatko od vas želi gledati različiti program, ali u isto vrijeme.
- Na putu prema školi ti i par pronađete novčanicu od 50 kn. Oboje želite tu novčanicu.
- Brat i sestra su štedjeli svoj džeparac kako bi kupili nove patike. Oboje nose isti broj. Kada dođu u trgovinu samo je jedan par patika ostao.
- Tvoj brat/sestra je dao tvoju omiljenu igračku svome prijatelju-ici bez tvoje dozvole. Ti ju želiš natrag.

Razgovor u plenumu vodi se o tome kako im je bilo i koliko su zadovoljni svojim rješenjima. Nastavnik/ca zamoli nekoliko parova da demonstriraju proces.

Napomena: Načelo u rješavanju sukoba koje učenici/ce mogu zapisati ili upamtiti je da svatko treba biti brižan i prema sebi i prema drugima – prepoznati što mi treba i što treba drugom i pokušati to ostvariti.

PAUZA

ŠTO VIDIM? ⌚15'

Nastavnik/nastavnica ili učenik/ca zauzme neku pozu, primjerice, stoji poput kipa s podignutom rukom ili sjedi naslonjena na lakat i gleda dolje. Postavlja pitanje učenicima: “Reci što vidiš?”

Na način oluje ideja učenici odgovaraju na postavljeno pitanje, a nastavnica zapisuje njihove riječi, opise. Isti postupak ponovi se s još druge dvije statue.

Nastavnica čita riječi i opise te zaokružuje one koje opisuju ono što se može vidjeti okom, a nisu tumačenja kipa. Može završiti vježbu kratkim objašnjenjem razlike tumačenja i promatranja.

Primjerice, vidjeti se može boju kose, položaj tijela, izraz lica, vrstu odjeće, ali ne i nečije osjećaje, želje, misli i slično. Ovo potonje je tumačenje koje se stopilo s promatranjem. Stoga istu pozu različiti ljudi različito “vide”, odnosno tumače ono što vide.

Prijedlog pitanja za diskusiju:

Kako tumačenja i percepcije mogu biti različite i dovesti do pogrešnih zaključaka?

Možete li se sjetiti nekih svojih krivih procjena i tumačenja?

Kako možemo saznati više o nekoj osobi ili situaciji?

Kako prepoznati i izbjeći tumačenje?

Koja pitanja mogu biti korisna za provjeravanje onog što pretpostavljamo?

Napomena: Diferencirano opažanje moguće je kada u svakoj novoj situaciji promatramo drugu osobu trudeći se da je ne vežemo uz prethodna iskustva. Tako možemo napraviti razliku između onog što je bilo ranije i onog što drugi “vide” tj. tumače. Na taj se način ne opterećujemo primislama i pretpostavkama. Zavaravaju riječi kao što su: “On uvijek tako radi”, “nikada ne...”, “svaki put”. Ma kako često netko nešto radi, još uvijek možemo opaziti razlike u njegovim/njezinim ponašanjima, nikada nije “uvijek” sve isto.

CRTAČKA BITKA ⌚15'

Učenicima se podijele u parove, tako što će u svakom paru jedna osoba biti „A“, a druga osoba „B“. Sudionici se zamole da tokom vježbe ne razgovaraju. Osobe „A“ se pozovu i kaže im se da im je zadatak da nacrtaju grad u smiraj dana. Osobama „B“ se kaže da im je zadatak da nacrtaju plažu s kupaćima. Vrijeme trajanja vježbe ograniči se na 5 minuta.

Potom parovi sjedaju zajedno i da im se jedna olovka, uz uputu da držeći olovku zajedno trebaju nacrtati sliku, ali u tišini, ne smiju razgovarati. Nakon isteka vremena svaki par pokaže svoj crtež i komentira ga. Zatim slijedi razgovor u plenumu.

Prijedlog pitanja za razgovor:

Kako vam je bilo dok ste crtali?

Što ste osjećali i razmišljali?

Kako ste se ponašali kada je postalo jasno da vam se zadaci sukobljavaju?

Koliko ste surađivali, a koliko otimali za olovku?

SJEDIM NA BRIJEGU ⌚5'

U krugu svi sjede na stolicama ali je jedna više od broja igrača. Osoba do prazne stolice se pomakne za jedno mjesto govoreći “SJEDIM”, druga osoba se opet pomakne na prazno mjesto govoreći “NA BRIJEGU”, a treća to ponovi uz riječi “DO SVOG PRIJATELJA/ICE” i kaže ime nekoga iz kruga, pozvani igrač dolazi sjesti do onoga tko ju je pozvao. Kada stolica ostane prazna, počinje isti slijed ali na stranu s koje je igrač prvi sjeo na praznu stolicu. Cilj je igru igrati brzo i dinamično bez odugovlačenja.

EVALUACIJA ⌚5'

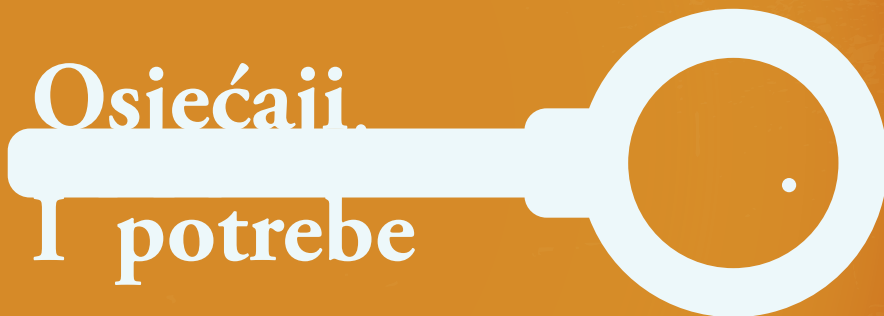
Reći jednu riječ za kraj koja za tebe znači nenasilje.

5.

RADIONICA

Osiećaii.

I potrebe

DRUGI I DRUGAČIJI

-
Ciljevi radionice:
 - osvijestiti osjećaje u određenim situacijama
 - propitati strategije smirivanja ljutnje
 - povezati osjećaje i potrebe

-
Predviđeno trajanje radionice: 2x45 minuta

PREGLED PLANA RADIONICE

1. Uvod “Hodanje u osjećajima” 5’
2. Vježba “Krug osjećaja” 25’
3. Strategije smirivanja ljutnje 15’

PAUZA

4. “Ptica duše” 40’
5. Evaluacija 5’

-
Potreban materijal: papiri, boje, plakatni papir, flomasteri, priča “Ptica duše”, kopije lista sa smajlicima

OPIS AKTIVNOSTI

HODANJE U OSJEĆAJIMA ⌚ 5'

Nastavnik/ca zamoli djecu da lagano šetaju po prostoriji, nakon svake upute ih pusti da nekoliko trenutaka hodaju i oponašaju određeni osjećaj. U početku im demonstrira jedan ili dva primjera. Osjećaje mogu predlagati i učenici.

Uputa: “Zamislite da ste umorni. Kako bi hodali da ste umorni? Hodajte na takav način. A sada hodajte kao da ste ljuti! A sad kao da se bojite! A sad na neki smiješni način! A sad kao kada ste radosni!...”

KRUG OSJEĆAJA ⌚ 25'

Svaki učenik/ca dobije papir i boje. Slijedi uputa: “Pokušajte zamisliti da su svi osjećaji koje ste imali u zadnje vrijeme (i koje često imate) u jednom krugu. Promotrite u potpunoj tišini zatvorenih očiju taj svoj krug: Koje boje je svaki od osjećaja? Koliko mjesta zauzima? Na kojem se mjestu u krugu nalazi? Nacrtajte svoj krug/svoju loptu na papir. Koristite linije, oblike, boje koje prikazuju kako se osjećate. Koliko je velika i koje je boje tvoja radost, strah, tuga, ljutnja, ljubav, ljubomora? Koristite za svaki osjećaj drugu boju.”

Razmjena u plenumu:

Što sve imate u svom krugu osjećaja?

(kako jedno dijete završi, voditelj ili dijete stave sliku u krug ili se radi izložba na zidu tako da svi vide svoje slike)

Razmjena u plenumu o tome kako im se raspoloženja mijenjaju i o čemu to ovisi:

„Kako se osjećaji u vama mijenjaju: odjedanput, postupno? O čemu to ovisi?

Npr. – sada ste tužni, a sad odmah sretni. Ili, sretni ste, pa ste malo manje sretni i onda ste tužni.“

Napomena: Naši nam osjećaji daju znak je li nam ono što želimo ili trebamo ispunjeno ili nije. Na primjer, kada trebaš nježnost i mama ili tata te pomaze/zagrlje osjećat ćeš se zadovoljno; ako te nitko ne zagrli i ne pokaže nježnost prema tebi osjećat ćeš se tužno.

STRATEGIJE SMIRIVANJA LJUTNJE ⌚ 15'

Nastavnik/ca započinje s pitanjem “Što činimo kada smo ljuti ili bijesni?” Djeca nabrajaju, a nastavnica zapisuje odgovore (primjerice napadamo ili se povlačimo u sebe dok jednog dana ne puknemo).

Pročitamo pjesmicu o bumbaru.

BUMBAR

Bumbar je, djeco, bio ljut
na kišu,
na pčele što rosu sišu,
na široki put
na suncokret žut.

Bumbar je, djeco, bio ljut
al' napao nije
ni kišu,
ni pčele što rosu sišu,
ni širok put,
ni suncokret žut.

Bumbar je sasvim nepravedno
napao malo dijete jedno.

Rekli su lovci iz Izbišta
da će ga ubiti kao ništa.
(D. Radović)

Razgovor u plenumu:

Što možemo učiniti kada smo bijesni da bismo u potpunosti izrazili svoj bijes, a da nikoga ne povrijedimo (da ne budemo kao bumbar iz pjesmice)?

Što biste voljeli da drugi učine kada ste ljuti ili kako da se ponašaju?

Što oni obično čine?

Primjeri strategija koje djeca mogu komentirati i isprobati:

- A bijesno pokidati papir na najsitnije komadiće
- B bijesno gaziti zgužvani papir na podu
- C bijesno stiskati ručnik (jaknu)
- D bijesno udarati ručnikom po krevetu i viknuti
- E ispustiti lavlji urlik – kleknite i sjednite na svoja stopala, stavite ruke na koljena, otvorite usta, opustite mišiće lica, isplazite jezik koliko god možete i istisnite u tišini zrak iz pluća. Sada ponovite to ali na način da ispustite i zvuk iz dubine pluća, kao lav.
- F vježba opuštanja – sjednite, udobno se smjestite, dišite polako, zamislite da vam se s vrha glave spušta val opuštanja i polako vas cijele obuhvati dok stigne do palčeva na nogama.

Napomena: Nakon vježbe dobro je djeci napomenuti da kada se riješe ljutnje, onda mogu razmisliti što im je potrebno i kako do toga doći - i/ili razmisliti u čemu je bio problem i pokušati ga tada riješiti na neki od načina koji smo učili.

PAUZA

PTICA DUŠE ⌚40'

Nastavnik/ca zamoli učenike da zatvore oči i ugodno se smjeste na svom mjestu. Zatim ih polaganim tempom govora vodi kroz zamišljenje ptica. Daje im uputu: "Duboko udahnite svoju najdražu boju i krenite sa mnom u čarobni svijet ptica. Promotrite koje su boje, kako se glasaju, jesu li velike ili male, kako se zovu, kako se ponašaju, mogu li letjeti, pjevaju li, što vole jesti, lete li same ili u jatu i zamislite da ste jedna od njih. Koja biste ptica željeli biti? A sada raširite svoja krila i vratite se u ovaj prostor.

Recite nam sada da ste ptica koja biste ptica bili."

Nastavnik/ca zatim čita priču "Ptica duše" i povremeno pokazuje ilustracije u knjizi. Nakon toga učenici/ce crtaju svoju pticu duše i ladice koje su u njoj (izbor materijala za izradu ptica može biti raznovrsan: modeliranje, strip, kolaž...). Svatko u grupi predstavlja svoju pticu, opisuje ladice, njihovu veličinu, boju, koliko ih često ptica otvara, kako se osjećaju kada ptica otvori neke od ladica.

Primjer pitanja za razgovor uplenumu.

Koju ladicu teško otvaramo?

Koju ladicu teško zatvaramo?

Možemo li ih otvarati po svojoj volji?

Primjećujemo i ladice koje donose teške/neugodne osjećaje. Što nam tada ptica govori? Što nam treba?

Kako čuvamo, negujemo, mijenjamo svoju pticu?

Završni dio: Na plakatnom papiru na veliku siluetu ptice upisujemo neke od osjećaja koja su učenici naveli. Zatim pitamo za pojedini osjećaj što nam govori i što ptica tada pokazuje kroz osjećaj, koju ispunjenu/neispunjenu potrebu?

EVALUACIJA

Podijeliti učenicima listove sa smajlicima i reći im da obojaju one koje odražavaju njihove trenutne osjećaje.

6.

RADIONICA

• **Nenasilno delovanje**
doprinosa nenasilju u školi

MIROTVORCI

- 🕒 **Ciljevi radionice:** osvijestiti uporabu vlastite moći za nasilje/nenasilje,
osvijestiti osobnu odgovornost u sukobu
osvijestiti načine nošenja s ruganjem,

- 🕒 **Predviđeno trajanje radionice: 3 x 45'**

📄 PREGLED PLANA RADIONICE

1. Uvodni krug i zagrijavanje 5'
2. Oluja ideja na temu moć 10'
3. Vježba: "Pet minuta moći" 30'

Pauza

4. Rad u malim grupama 25'
5. Igra "Vjetar puše" 5'
6. Evaluacija 10'

Pauza

7. Uvod 10'
8. Demonstracija sukoba 15'
9. Razgovor u plenumu 15'
10. Evaluacija

- ✂️ **Potreban materijal:** plakatni papiri, flomasteri, naranča, samoljepljivi papirići, evaluacijski upitnici, predložak za evaluaciju.

OPIS AKTIVNOSTI

UVODNI KRUG ⌚ 5'

Zagrijavanje – “Prenesi izraz”

Uputa učenicima: “Stanite u krug. Prva se osoba okrene drugoj i napravi neki izraz lica. Druga osoba primi izraz tako da se okrene prema toj osobi koja radi grimasu. Imitira je gledajući u nju. Dlanom prijeđe ispred svoga lica i okrene se prema osobi sa svoje druge strane te joj pokaže neki novi izraz lica. Prenese ga gledajući tu osobu. Nova osoba je opet okrenuta prema njoj. Primi taj izraz, imitira ga, a onda promijeni prelazeći dlanom ispred svoga lica. Sljedećoj osobi prenese neki svoj izraz lica i tako dalje dok svatko iz kruga nije ponudio svoj izraz lica.”

OLUJA IDEJA NA TEMU MOĆ ⌚ 10'

Nastavnik/ca pozove učenike da govore asocijacije na riječ “moć”, a on/ona ih zapisuje na papir.

Svaka asocijacija je zapisana; u slučaju da češće jedni druge komentiraju, nastavnica neka zaustavi komentare i pozove učenike da se vrate na asociranje. Nakon prikupljenih asocijacija, nastavnica može povezati riječi, pitati grupu koje sličnosti primjećuje, koja područja su spomenuta, je li pojam više negativno ili pozitivno percipiran.

VJEŽBA “PET MINUTA MOĆI” ⌚ 30'

Uputa sudionicima je da stanu u parove te da odrede tko će biti osoba A, a tko osoba B. Osoba A ima 5 minuta moći nad osobom B. Na znak nastavnice parovi reagiraju jedni na druge. Smiju razgovarati. Isprobavaju kako bi se ponašali, bilo kao onaj/ona koji ima moć ili kao onaj/ona koja je u odnosu prema osobi koja ima moć.

Nakon prvog kruga razgovaraju o svojim doživljajima. Promijene uloge, zatim kratko razgovaraju u parovima o svojim doživljajima.

Razgovor u plenumu – moguća pitanja:

Kako ste sada? (jedan krug samo o raspoloženju, bez objašnjavanja događaja u vježbi)

Kako si se osjećao/la dok si imao/la moć?

Što si uspio/uspjela?

Kako ti je bilo kada ti se tvoj par jest, odnosno nije suprotstavio/la?

Što bi volio/voljela da je bilo drugačije?

Kako ti je bilo u odnosu na osobu koja je imala moć nad tobom?

Što si se svidjelo? Što ti je smetalo?

U kojoj ulozi si se bolje snašao/la?

Kako tvoje ponašanje u vježbi ima veze s onim kako svakodnevno koristiš svoju moć ili se odnosiš prema drugima koji imaju moć?

PAUZA

RAD U MALIM GRUPAMA 🕒25'

Napisati pitanje na plakatni papir ili ploču. "Kako mogu rabiti svoju moć za nenasilje, mir i dijalog u svojem razredu?"

Uputa: "Podijelite se u male grupe. Razgovarajte o zadanoj temi. Sažeto zabilježite ono što je vama u maloj grupi bilo važno. Izaberite predstavnika koji će predstaviti vaš rad."

Predstavnik/predstavnica svake grupe ima 3 minuta za prezentaciju ideja grupe o uporabi moći za nenasilje.

Nakon prezentacija slijedi razgovor u plenumu.

Razgovor u plenumu – moguća pitanja:

Što vam se sviđa što ste čuli od drugih?

Što je moguće ostvariti od vaših prijedloga?

Za što treba više vremena?

Što vas motivira da nešto mijenjate?

Treba li vam od nekoga pomoć i od koga ju možete dobiti?

IGRA "VJETAR PUŠE" 🕒5'

Grupa sjedi u krugu. Jedna stolica nedostaje. Voditeljica uđe u sredinu kruga i kada vikne: "Vjetar puše za sve one koji ..." i doda opis, primjerice, "...nose bijele čarape" ili "...tko ima dugu kosu". Tko god odgovara opisu treba ustati i promijeniti mjesto sjedenja. U procesu traženja novih mjesta osoba koja je davala uputu nastoji pronaći mjesto za sebe. Tko ostaje bez stolice postaje "Vjetar". Kada vikne "Oluja", svi moraju promijeniti mjesto.

EVALUACIJA 🕒10'

Odgovor upisati na evaluacijske upitnike.

Što za mene znači moć?

Što mi je bilo teško?

Što mi je bilo veselo, zabavno?

Ciljevi radionice: osvijestiti načine nošenja s ruganjem,
osvijestiti vlastitu odgovornost u sukobu

PAUZA

PANTOMIMA – ŠTO VOLIM RADITI ⌚10'

Djeca jedno po jedno pantomimom pokazuju svoje omiljene aktivnosti, a ostatak grupe pogađa o čemu se radi.

SUKOB NA PRIMJERU NARANČE ⌚15'

Voditeljice se svađaju oko toga tko će uzeti naranču koristeći različita nasilne metode da je dobiju.

- Svađa i vrijeđanje – otimanje, guranje, nitko ne pojede netko zdrobi nogom
- Ruganje riječima: “Plačljivice, plači, nek te čuje mama. Ne moraš praviti sok, glupa si i nitko ne ne voli , neće ti ni doći prijateljice.”
“Ti kuhaš samo splačine, nesposobna si, nemoj ni pokušati.”
- Tužakanje na primjer riječima “Mama ona nije napisala zadaću, a radila bi nešto drugo, a i razbila je čašu jučer.” “Ona je meni rekla da sam glupa jer joj ne dam naranču i rakla je da će poderati moju majicu...”

Nakon svakog kruga stanemo i pitamo djecu koliko nam je to pomoglo riješiti problem.

- Traže pomoć za rješavanje problema od nastavnice, ona pita: U ČEMU JE PROBLEM, KAKO SE OSJEĆATE I ŠTO VAM TREBA?
- Voditeljice nakon toga kažu da prva treba naranču za sok za prijateljicu, a druga naribati koricu naranče za kolač koji želi pokloniti baki, kažu kako se osjećaju jer to sad ne mogu učiniti zbog svađe, na kraju predlažu rješenja i dogovore se.

Napomena djeci: PROBLEM MOŽEMO RIJEŠITI SAMO KADA PRIČAMO O PROBLEMU, A NE BORIMO SE PROTIV DRUGE OSOBE.

RAZGOVOR U PLENUMU ⌚15'

U diskusiji voditeljica može postaviti neka od sljedećih pitanja:

Zašto se rugamo?

Kome se djeca rugaju, u kojim situacijama (bockanje, igra, ozbiljno)?

Kako se osjećamo kada se rugamo i kada se nama rugaju? Crtati lica s osjećajima ili napisati.
 Što želim postići rугanjem, kako to mogu postići drugačije? Netko mi smeta, živcira me, plaši me.....
 Što mogu učiniti kad vidiš rугanje drugoj djeci ili kad se tebi netko ruga?
 Zašto je rугanje opasno?

Na papir ili ploču izlistati:
 Koga pitati za pomoć u slučaju rугanja?
 Kako tražiti podršku?
 Kako se postaviti kada mi se netko ruga ?

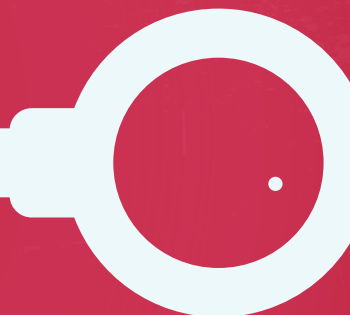
EVALUACIJA 🕒5'

Izrazite svoje utiske o današnjim igrama i doživljajima tako da na papiriću nacrtate simbol koji označava vrijeme, odnosno vaše osjećaje po predlošku na flipu.

Nena Arvaj

• Dramski odgoj i dramska pedagogija u školi

Dramski odgoj obuhvaća skup metoda poučavanja i učenja koje se koriste dramskim izrazom kao čovjekovom sposobnošću kojom se on služi tijekom sazrijevanja i odrastanja. Dramski izraz podrazumijeva svaki oblik izražavanja u kojem su stvarni ili izmišljeni događaji, bića, predmeti, pojave i odnosi predstavljeni s pomoću odigranih uloga i situacija. Cilj dramskog odgoja nije profesionalno bavljenje dramskom umjetnošću pa tako za korištenje metoda dramskog odgoja nije od presudne važnosti glumački talent, te su primjenjive u radu s korisnicima - djecom i mladima s različitim resursima, sklonostima i talentima. Ako uzmemo u obzir saznanje da je kazalište nastalo u antičkoj Grčkoj, iz rituala koji su se održavali u čast boga Dioniza, možemo reći kako je kazališna umjetnost jedna od najstarijih umjetnosti ljudske civilizacije. Slavili su je pjevanim i recitiranim ditirambima i plesom i u tim svečanostima nalazimo početke tragedije i komedije, a cvala je od 220. do 550. godine prije Krista. Kazališna djelatnost u Belom Manastiru vodi nas na početak XX. stoljeća, u 1919., a potom kontinuirano od 1928./29. pa sve do danas. Gradsko kazalište Beli Manastir, ponovno formirano na temeljima nekadašnjeg kazališta, zadnjih 7 godina rada posvetilo se uz redovan dramski program kazališnih predstava i festivala i dramskom odgoju i pedagogiji. Dramski odgoj pomaže djetetu i mladoj osobi u razvijanju osjećajnosti i osjetilnosti, govornih i komunikacijskih vještina, mašte, kreativnosti, otkrivanju i razvijanju sklonosti, formiranju stavova, te stjecanju i razvijanju društvene svijesti, što znači razvijanje samokritičnosti, odgovornosti, tolerancije, humanosti, razumijevanju međuljudskih odnosa, te stjecanju sigurnosti i samopouzdanja. Dramska pedagogija kao oblik iskustvenog učenja i poučavanja kroz dramsko iskustvo zastupljena je u projektima i programima Gradskog kazališta Beli Manastir bilo da se metode dramske pedagogije koriste kao metode rada u radionicama, ili se u sklopu projekta zajedno sa korisnicima osmišljavaju interaktivne predstave koje imaju za cilj senzibilizaciju javnosti, posebice djecu i mlade o problematici kojom se projekt bavi. Sudjelovanjem u dramskim radionicama mladi imaju priliku istražiti i osvijestiti svoje različite životne uloge te osnaživati razvoj svog identiteta, kreirati različite konstruktivne ishode u konfliktnim situacijama, razvijati stavove uvažavanja drugih i uvažavanja različitosti, učiti upravljati svojim emocijama i postupcima, te pospješiti razvoj obrazaca ponašanja/mišljenja/ osjećanja u zdravom i konstruktivnom odrastanju. Djeca i mladi koji glume u predstavama emocionalno su izloženi svojoj publici, ali budući da su u cjelokupnom procesu stvaranja predstave stručno vođeni, na taj način se potiče njihovo cjelokupno, a posebice emocionalno sazrijevanje. Često se kaže da je kazališni amaterizam važan zbog ljudskih razloga: ljudi se bave nečim višim od pukog materijalizma, nečim što ih raduje i oplemenjuje, a tako se i oživljava život zajednice, što je osobito važno u ova naša individualizirana vremena samoće. Amaterizam i danas, kao što je to radio uvijek, pokriva ono što nedostaje profesionalnom kazalištu. Zato danas amaterizam njeguje ono što profesionalnom kazalištu nedostaje: jasnu priču (originalni dramski tekst), regionalnost, toplu emociju i afirmaciju temeljnih ljudskih vrijednosti. Amaterske predstave danas govore o onome što je važno u našem životu, o onoj drugoj strani života koja je protjerana s profesionalne scene, a koja uključuje i snažne emocije.

O Forum teatru

Metoda kazališta potlačenih do sada se koristi u gotovo 100 zemalja svijeta. Koristi se u sredinama gdje vrlo poticajno djeluje na ljude u sučeljavanju s aktualnim problemima i mogućnošću djelovanja kroz kazalište. Ovaj model kazališta zamislio je i razvio '70tih godina prošloga stoljeća istaknuti brazilski redatelj i kulturni aktivist Augusto Boal. Najčešća tehnika kazališta potlačenih je Forum kazalište. Forum kazalište je okupljanje u kojem sudjeluju i glumci i gledatelji. Gledatelji tada nisu pasivna bića, već su pozvani da zamijene protagoniste kako bi pronašli rješenja ili alternacije za potlačeni lik na sceni. Osnova su kratke forum-scene koje prikazuju probleme određene zajednice i u kojima nisu ponuđena rješenja. Gledatelji daju svoja vlastita rješenja, aktivno su uključeni u izvedbu tako što zamjenjuju lica na sceni i improviziraju različita rješenja prikazanog problema. Ne traži se “pravo” ili “idealno” rješenje, već je cilj istražiti što više mogućnosti. Nakon što se ljudi kroz ovu kazališnu tehniku pokušaju poigrati sa raznim rješenjima, moguće je da će im to biti podsticaj za djelovanje u stvarnom životu kada se suoče s istim problemom koji su imali u kazališnoj forum-sceni. Stoga je ova metoda vrlo popularna u svijetu i koristi se u školama, te u sredinama sa specifičnim grupacijama npr. ovisnicima, zlostavljanim ženama, sa djecom s poteškoćama u školi i mnogim drugim. Forum kazalište nije oblik psihoterapije, već kazališna interaktivna igra. Prema Augustu Boalu, kazalište je jedno od osnovnih ljudskih djelatnosti, ono je unutarnji ljudski nagon. Osnova je – djelovanje, motiviranje gledatelja-glumca na akciju, na promjenu modela zadanog u forum-sceni.

Danijela Taslidžić Herman

BIBLIOGRAFIJA:

Ajduković, M., Pečnik, N.: NENASILNO RJEŠAVANJE SUKOBNA, Alinea, Zagreb, 1993.

Boffey, D. B.: NANOVO SE STVORITI, Alinea, Zagreb, 1995.

Bognar, V., Uzelac, M., Bagić, A.: BUDIMO PRIJATELJI, Mali korak, Zagreb, 1997.

Bunčić, K., Ivković, Đ., Janković, J., Penava, A.: IGROM DO SEBE, Alinea, Zagreb, 1993.

Čudina-Obradović, M., Težak, D.: MIROTVORNI RAZRED, Znamen, Zagreb, 1995.

Janković, J.: SUKOB ZA SURADNJU, Alinea, Zagreb, 1993.

Kajiš, V., Medić, M.: SLAGALICA, Suncokret – centar za humanitarni rad, Zagreb, 2001.

Matilda Markočić: IGROM DO ŠKOLE, Priručnik za voditelje igraonica koji rade s djecom iz socijalno-depriviranih sredina, urednica:, izdavač: Udruženje djeca prva, Zagreb 2001.

Pruzman, P., Stern, L., Burger, M.L., Bodenhamer, G: PRIJATELJSKA UČIONICA ZA MALU PLANETU, priručnik kreativnih pristupa životu i rješavanju sukoba djece

Raffai, A. i Kovačević, S. (2007) POMAGALO NA PUTU NENASILJA, Osijek: Centar za mir, nenasilje i ljudska prava - Osijek

Shapiro, D.: SUKOB I KOMUNIKACIJA: vodič kroz labirint upravljanja sukobom, Institut Otvoreno društvo, Hrvatska

Sullo, R.A.: UČIMO IH DA BUDU SRETNI, Alinea, Zagreb, 1995.

Teršelič, Vesna i Mica Mladineo: MOĆ SURADNJE – PRIRUČNIK ZA SUVOĐENJE, Centar za ženske studije, Zagreb, 2001

Uzelac, M.: ZA DAMIRE I NEMIRE, Mali korak, Zagreb, 1997.

Uzelac, Maja: ZA SVEMIRE, Mali korak – Centar za kulturu mira i nenasilja, Zagreb, 2001

Vukosavljević, N.: NENASILJE? PRIRUČNIK ZA TRENINGE IZ NENASILNE RAZRADE KONFLIKTA ZA RAD SA ODRASLIMA, Centar za nenasilnu akciju Sarajevo

Hart, Sura; Victoria Kindle Hodson (2004). THE COMPASSIONATE CLASSROOM: RELATIONSHIP BASED TEACHING AND LEARNING. Puddledancer Press. p. 208. ISBN 1-892005-06-9.

Hart, Sura; Victoria Kindle Hodson (2008). THE NO-FAULT CLASSROOM: TOOLS TO RESOLVE CONFLICT & FOSTER RELATIONSHIP INTELLIGENCE. Puddledancer Press. p. 240. ISBN 1-892005-18-2.

Rosenberg, Marshall B. (2003) LIFE-ENRICHING EDUCATION: NVC HELPS SCHOOLS IMPROVE PERFORMANCE, REDUCE CONFLICT AND ENHANCE RELATIONSHIPS. (192 pages) Encinitas, CA: PuddleDancer Press. ISBN 1-892005-05-0

Rosenberg, Marshall B. (2003) NONVIOLENT COMMUNICATION: A LANGUAGE OF LIFE. (222 pages) Second Edition. Encinitas, CA: PuddleDancer Press. ISBN 1-892005-03-4

Rosenberg, Marshall B. (2004) GETTING PAST THE PAIN BETWEEN US: HEALING AND RECONCILIATION WITHOUT COMPROMISE. (48 pages) ISBN 978-1892005076

Rosenberg, Marshall B. (2004) THE HEART OF SOCIAL CHANGE: HOW TO MAKE A DIFFERENCE IN YOUR WORLD. (45 pages) ISBN 978-1892005106

Rosenberg, Marshall B. (2004) RAISING CHILDREN COMPASSIONATELY: PARENTING THE NONVIOLENT COMMUNICATION WAY. (48 pages) ISBN 978-1892005090

Rosenberg, Marshall B. (2004) TEACHING CHILDREN COMPASSIONATELY: HOW STUDENTS AND TEACHERS CAN SUCCEED WITH MUTUAL UNDERSTANDING (41 pages) ISBN 978-1892005113

Rosenberg, Marshall B. (2004) WE CAN WORK IT OUT: RESOLVING CONFLICTS PEACEFULLY AND POWERFULLY. (32 pages) ISBN 978-1892005120

Stacey, Hilary; Robinson, Pat (1997) LET'S MEDIATE, A TEACHERS' GUIDE TO PEER SUPPORT AND CONFLICT RESOLUTION SKILLS FOR ALL AGES, Lucky Duck Publishing Ltd., UK 1997